

Beteckning: Rel ex B vt 2004:1

Institutionen för humaniora och samhällsvetenskap

”Dom där IGarna är hopplösa!”
En analys av lärares bristande yrkesetik

Ingrid Fredriksson
Juni 2004

Examensarbete B, 10 poäng
Religionsvetenskap

Examensarbete i religionsvetenskap LP 60 B
Handledare: Olof Sundqvist

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

KAPITEL 1: Inledning	3
Bakgrund och problemformulering	3
Syfte och frågeställning	3
Material och metod	4
Tidigare forskning	4
KAPITEL 2: Definition av yrkesetik och bristande yrkesetik	5
Begreppet etik	5
Yrkesetik enligt Lpf94	5
Yrkesetisk kompetens	5
Yrkesetik enligt fackförbunden LF/LR	6
Bristande yrkesetik	7
KAPITEL 3: Exempel på bristande yrkesetik	9
Tidningsartiklar som återspeglar lärares bristande yrkesetik	9
Berättelser av elever som upplevt lärares bristande yrkesetik	9
Yrkesetiska brister hos lärare	12
KAPITEL 4: Analys av lärares bristande yrkesetik	13
P. Tillich's teori: när existentiell ångest övergår till patologisk ångest	13
L. Kohlbergs teori: om moralutveckling hos barn och vuxna	14
A. Hargreaves teori: det postmoderna dilemma	16
SLUTDISKUSSION	17
BIBLIOGRAFI	19

KAPITEL 1: Inledning

Bakgrund och problemformulering

I denna uppsats ska jag analysera vilka bakomliggande orsaker det finns till lärares bristande yrkesetik. Denna komplexa frågeställning aktualiserades för mig på den verksamhetsförlagda utbildningen (vfu) inom lärarprogrammet 60p (Lp60). Under en vfu-period hörde jag när några lärare samtalade om sina elevers prestationer: *"Dom där IGarna är hopplösa!"*. Jag blev både chockad och illa berörd. Jag hade aldrig trott att någon lärare i dagens demokratiska skola hade en sådan inställning till elever. Tyvärr är det så att det som är dåligt har en tendens att stanna kvar i minnet. Det positiva med detta är att jag i denna uppsats har möjlighet att analysera lärarnas påstående. Jag vill även nämna att vi lärarstuderande undertecknade ett dokument om tystnadsplikt. När jag återger detta citat utelämnar jag de uppgifter som skulle kunna identifiera uttalandet. Därför anser jag att tystnadsplikten inte bryts. Efter denna händelse har jag i media uppmärksammat att det har inträffat liknande händelser på andra skolor i landet. Därmed anser jag att problemet är relevant att undersöka.

I Praktikhandledningen på sidan 18 står det: *"Dagens lärarutbildning syftar till att träna lärarstuderande i en yrkesroll som innebär att de kan medverka till att utveckla och förändra skolan utifrån målen vid en viss tidpunkt."* Vidare kan man på sidan 1 i Utbildningsplan för Lp60 läsa: *"Ett mål för utbildningen ... Förmåga till kritisk reflektion och prövning av egna undervisningsinsatser tillika diskussion om andras arbetsinsatser är härvid centrala."* Det jag vill påvisa med dessa två citat är att det finns en uppenbar risk att målen inte kan uppfyllas därför att det i utbildningen inte finns någon kurs i yrkesetik. Om inte lärarstuderande under utbildningen ges möjlighet till att diskutera yrkesetik så är risken stor att även nya lärare som kommer ut i skolorna brister i sin yrkesetik. Avsaknaden av undervisning i yrkesetik inom nya lärarprogrammet ser jag som en stor fara för lärarelevkontakten i skolan. Mitt problemområde yrkesetik anknyter även till religionsdidaktik. Om jag som religionslärare brister i yrkesetik så kan jag inte heller uppfylla syftet i mitt undervisningsämne.

I ämnesbeskrivningen för religionskunskap på gymnasiet står det: *"Utbildningen i ämnet religionskunskap syftar till att ge möjligheter att reflektera över existentiella och etiska frågor ur olika perspektiv samt till att ge ökad förståelse för att andra kan komma till andra tolkningar än den egna. ... Behovet av en medveten etik baserad på en i samhället allmänt accepterad värdegrund blir allt tydligare både för den enskilde och för samhället. Syftet med ämnet är att ge kunskap om olika uppfattningar i etiska frågor, som möter en enskild i samhället, analyserade i ett individuellt och ett socialt perspektiv."* Jag anser att man som lärare inte kan uppfylla den uppfostrande eller den undervisande rollen i sitt läraruppdrag om man brister i yrkesetik.

Syfte och frågeställning

Med denna uppsats vill jag belysa de problem som uppstår när lärare uppvisar bristande yrkesetik och vad detta innebär för lärarelevkontakten. Mitt syfte kan delas in i tre delar. Först ska jag visa hur begreppet yrkesetik och aspekterna av yrkesetik definieras och beskrivs i styrdokument och i normativa texter. Jag ger exempel från skolan där dessa mål och normer inte uppnås. Efter detta ska jag förklara varför lärare brister i yrkesetik. En analys av bristande

yrkesetik leder även till en förståelse för dessa lärares livssituation. Avgränsningen i uppsatsen består i att jag endast undersöker lärares bristande yrkesetik.

Mina frågeställningar lyder: Hur definieras yrkesetik och bristande yrkesetik? Vilka yrkesetiska brister uppvisar lärare? Varför brister lärare i yrkesetik? Dessa frågor behandlas utifrån ett lärarperspektiv.

Material och metod

Denna uppsats är en litteraturstudie som till största delen baseras på boken ”*De missanpassade*” (Olsson 2003). I boken berättar elever om sina minnen av lärares bristande yrkesetik. Jag använder även några tidningsartiklar som avspeglar lärares brist på yrkesetik i sin lärarelevkontakt. Materialet bearbetas med hjälp av en kvalitativ metod och resultatet beskrivs deskriptivt (Holme/Solvang 1991). Först ska jag förklara vad yrkesetik innebär. Genom detta förfarande kommer jag även åt vad som menas med bristande yrkesetik. Sedan lyfter jag fram några konkreta exempel på hur bristande yrkesetik gestaltas i verkligheten. Efter detta ska jag med hjälp av teorier av P. Tillich och L. Kohlberg belysa problemet för att möjliggöra en förståelse av de bakomliggande orsakerna till lärares bristande yrkesetik.

Tidigare forskning

Enligt A. Hargreaves (1998) kan det postmoderna samhällets påverkan på lärare vara en förklaring till att lärare agerar utan ett etiskt engagemang i sitt möte med elever. Lärare utsätts för en depressiv skuld känsla i det postmoderna samhället. Denna gör sig gällande när lärare kommer i kläm mellan samhällets olika krav på lärarrollens utförande. Läraren känner att skolan i det postmoderna samhället ställer fyra olika krav på lärare. Dessa innebär att lärare måste ha omsorg om elever, lärararbetet är en evigt pågående process, lärare måste visa resultat och lärare måste vara perfekta. Genom att lärare inte kan uppfylla dessa krav samtidigt så kläms denne fast i en skuldfälla och känner ångest inför lärararbetet. (Hargreaves 1998:155)

KAPITEL 2 : Definition av yrkesetik och bristande yrkesetik

För att jag ska kunna få kunskap om vad bristande yrkesetik innebär så har jag valt att först definiera begreppen etik och yrkesetik. Jag ska i detta kapitel visa hur begreppet yrkesetik beskrivs i styrkdokument och i normativa texter.

Begreppet etik

För att komma närmare en förklaring av vad yrkesetik innebär så börjar jag med att undersöka det ingående begreppet etik. Man kan säga att begreppet yrkesetik är besläktat med och har del i begreppet etik. Detta i sin tur består av begrepp som moral, värde, regel och norm. Ordet etik kommer av grekiska *ethos* som betyder sed, sedlighet och morallära. Ordet moral är hämtat från latinets *mos*. Detta ord kan översättas till sed, vana, väsen och natur. Etik och moral används oftast som synonymer. Detta är ett belägg för att etik är ett mångtydigt och därmed även ett komplext och svårfångat begrepp.

Etik: moralfilosofi, etiskt system.

Moral: sedlighet, dygd, sed, sedligt förhållande, tukt, anständighet, sedelära, morallära, dygdlära, pliktlära, etik, morallag, sedelag, sedebud, sedliga grundsatser, tapperhet, disciplin.

Värde: inre värde, egenvärde, kvalitet, godhet, god beskaffenhet, förtjänst, nytta, tillgång, meningsfull, högakta.

Regel: rättesnöre, föreskrift, dogm, formel, förordning, norm, system, plan, schema, princip, maxim, grundregel, riktlinje, vana, hävd, praxis, förhållningsregler, vanlig.

Norm: rättesnöre, lag, grundregel, princip, ledande synpunkt, måttstock, standard, modell, kliché, formel, värdering (Colnerud 2002:133).

Yrkesetik enligt Lpf94

I Lpf94 kan man läsa om hur lärares etiska hållning i sin lärarelevkontakt ska vara: ”*I överensstämmelse med den etik som förvaltas av kristen tradition och västerländsk humanism sker detta genom individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande.*” Den kristna traditionens norm utgår från den gyllene regeln. Innebörden i denna är att man som människa alltid ska handla mot andra som man själv vill bli behandlad. Detta avspeglar ett ömsesidigt hänsynstagande. Man kan säga att humanismens moraluppfattning innebär att allt som är rätt eller fel alltid måste ha sin källa inom människan själv och därmed utgå från en inre reflektion. Det är människan och hennes behov som värdesätts inom humanismen. Den människosyn som följer av detta är att man anser att alla människor har lika egenvärde och att alla har samma rätt till en värdig tillvaro. Man kan säga att detta är ett biologiskt faktum. Humanismens rötter finns att hämta hos Sokrates som verkade på 400-talet f.Kr. Han menade att människans förnuft kunde skilja på rätt och fel och därför kan goda människor göra goda handlingar.

Yrkesetisk kompetens

För att få reda på vad yrkesetik innebär så fortsätter jag med att undersöka vilka aspekter av yrkesetik som beskrivs i normativa texter. Jag börjar med att redovisa Bergems (2000) kriterier för yrkesetisk kompetens hos lärare. Han menar att dessa är en förutsättning för att lärare ska kunna undervisa och fostra elever.

1. Motivation och karaktärsstyrka:

Läraren ska i sitt samspel med eleven utgå från att eleven förstår och därmed kan diskutera det ämnesstoff och de problem som uppstår i skolan.

2. Yrkesetisk vokabulär:

Läraren ska ha ett språk så att de kan tala med sina kolleger på ett öppet och sakligt sätt om sina elever och om situationer i arbetet som bör diskuteras.

3. Yrkesrelaterade attityder:

Lärarens omedvetna och medvetna förhållningssätt till andra lärare och elever. Det beteende som läraren har i sitt möte med eleven. Samspelet ska utmärkas av tillit och respekt. Attityder avspeglar även lärarens självförståelse. För lärare ingår attityder som en del av ett större dygdemönster. Man kan säga att önskvärda dygder utmärks av rättvisa, omsorg, tålmod, osjälviskhet, engagemang.

4. Pedagogisk kunskap:

Läraren ska inneha en praktisk pedagogisk färdighet. Vid sidan av denna ska läraren också besitta pedagogisk kunskap baserad på en teoretisk förmåga.

5. Moralisk omdömesförmåga:

Läraren ska kunna förutse konsekvensen av en handling innan läraren utför handlingen. Ledstjärnan här är den gyllene regeln. Gör mot andra det som du vill att de ska göra mot dig. Även det kategoriska imperativets etiska handlingsregel inryms under denna punkt. Du ska bara handla utifrån en handlingsregel som är sådan att du skulle vilja att den blev allmän lag.

6. Social sensitivitet:

Lärare bör vara utrustade med empatisk förmåga i sitt möte med eleven. Detta möjliggör att goda relationer kan skapas i detta möte.

7. Yrkesetisk medvetenhet:

Läraren bör stanna upp och medvetet reflektera över sitt eget beteende i skolan. Vid behov förändra sitt och diskutera med kollegor även påtala kollegors medvetenhet. Öppet diskutera fel och brister samt komma med förslag till förbättringar (Bergem 2000:32).

Yrkesetik enligt fackförbunden LF/LR

Jag ska redogöra för de aspekter av yrkesetik som fackförbunden framhåller. Lärarförbundet (LF) och Lärarnas Riksförbund (LR) antog 2001 ett gemensamt beslut om vad som ska gälla för förbundens medlemmar i frågan om kontakten mellan lärare och elev. De yrkesetiska principerna lyder enligt nedan:

”Läraren förbinder sig att i sin yrkesutövning:

**ta ansvar för elevernas kunskapsutveckling, stödja deras personliga utveckling och skapa goda betingelser för varje elevs lärande, utveckling och förmåga att utveckla kritiskt tänkande*

**alltid bemöta eleverna med respekt för deras person och integritet samt skydda varje individ mot skada, kränkning och trakasserier*

**inte diskriminera någon med avseende på kön, sexuell identitet, etnisk, politisk och religiös tillhörighet eller social och kulturell bakgrund inte heller p.g.a. förmåga eller prestation*

**stödja elevernas rätt till inflytande över sin utbildning och stärka deras ansvarstagande för sina studier*

**vid utvärdering, bedömning och betygssättning vara sakliga och rättvisa och därmed motstå otillbörlig påverkan*

**verka för att upprätthålla förtroendefulla relationer med eleverna och med deras föräldrar/vårdnadshavare och vara lyhörda för deras synpunkter*

**vara varsam med information om eleverna och ej vidarebefordra information som mottagits i tjänsten om det inte är nödvändigt för elevens bästa*

**bedriva och utveckla sitt arbete utifrån såväl vetenskap som beprövad pedagogisk erfarenhet*

**ta ansvar för att utveckla sin kompetens för att kunna bedriva god undervisning och följa den yrkesmässiga och vetenskapliga utvecklingen inom sitt yrkesområde*

**ta ansvar inte bara för att eleverna lär, utan också för vad de lär*

**påtala och engagera sig mot sådana utvecklingstendenser och handlingar i skolan och samhälle som kan skada eleverna*

**respektera såväl kollegers som andra yrkesgruppers kompetens, skyldigheter och ansvar i skolvardagen*

**anlita annan sakkunskap för att vid behov hjälpa eleverna*

**hålla de yrkesetiska principerna levande genom att dels återkommande diskutera och bearbeta yrkesetiska ställningstaganden i arbetet, dels ta upp de konflikter av etisk innebörd som uppstår*

**påtala fel, komma med konstruktiv kritik och i yttersta fall genom aktivt handlande ingripa mot sådant som strider mot den människo- och kunskapssyn som lärares yrkesetik vilar på." (Läraryrket 2003:4f)*

Bristande yrkesetik

Jag har redogjort för vad som menas med lärares yrkesetik. Min definition på bristande yrkesetik innebär att de lärare som inte uppfyller de ovan nämnda kriterier i sin kontakt med

elever uppvisar bristande yrkesetik. För att inte behöva upprepa kapitel två ytterligare en gång så ber jag läsaren att gå tillbaka till början av detta kapitel. Genom att sätta negationen **inte** framför varje etiskt påstående så erhålls en definition på bristande yrkesetik.

KAPITEL 3: Exempel på bristande yrkesetik

I detta kapitel ska jag ge exempel från skolor där de etiska normerna och de yrkesetiska målen inte uppnås. Det källmaterial som jag har valt för att åskådliggöra lärares brist på yrkesetik är hämtade från dagstidningar och från boken *”De missanpassade”* (Olsson 2003). Boken återger elevers upplevelser av bristande yrkesetik hos lärare. Berättelserna grupperas efter de, en eller flera, yrkesetiska brister som förekommer i texterna.

Tidningsartiklar som återspeglar lärares bristande yrkesetik

Dessa artiklar tagna från dagstidningar återger konkreta situationer där lärare har brustit i sin yrkesetik. Artiklarna grupperas efter de ingående yrkesetiska bristerna. Kriterierna för yrkesetik är hämtade hos Bergem (2000) och fackförbunden LF/LR. Dessa har jag redogjort för i kapitel två. Genom att sätta ordet inte före dessa yrkesetiska riktlinjer så får jag fram vad bristande yrkesetik innebär.

*Läraren är **inte** utrustad med empatisk förmåga (Bergem).

*Läraren bemöter **inte** eleven med respekt (LF/LR).

”Får en lärare säga att en elev är tjock inför hela klassen? ... En lärare som pekar ut någon som för fet kan inte kallas en bra förebild”
(Expressen 2004-01-19)

”De tog tag i och höll fast barnen. Sedan stirrade de dem rakt i ögonen. För flera av barnen handlade det om skräckupplevelser ... Läraren hade slagit honom flera gånger i ansiktet och tagit nacksving på honom så att han åkte i backen ...” (Aftonbladet 2004-01-22).

*Läraren har **inte** önskvärda dygder som utmärkas av omsorg, osjälviskhet (Bergem).

*Läraren bemöter **inte** eleven med respekt (LF/LR).

*Läraren diskriminerar någon med avseende på social bakgrund (LF/LR).

”Mannen ska under några år haft en sexuell relation ... med en då 14-årig elev, ... Mannen var flickans lärare i flera ämnen ...” (SvD 2004-01-23).

”Det var omdömeslöst av läraren att skicka sms med sexuellt innehåll och att kyssa en 14-årig elev, men inte brottsligt. Det anser ... tingsrätten ...”
(SvD 2004-03-25).

Berättelser av elever som upplevt lärares bristande yrkesetik

Jag ska ge exempel från skolor där etiska mål och etiska normer inte uppnås. I boken *De missanpassade* (Olsson 2003) berättar några ungdomar om händelser som enligt dem beror på lärare som brustit i sin yrkesetik. Berättelserna grupperar jag efter den eller de huvudsakliga yrkesetiska brister som förekommer i texten och inom parentes återges källan.

*Läraren har diskriminerat någon med avseende på kön ... social och kulturell bakgrund (LF/LR).

Hedda 15 år:

"Lärarna ... sa att unga tjejer inte borde gå klädda för utmanande under dagtid. Det var inte bra för pojkarna att bli distraherade av flickans uringningar under de viktiga lektionerna i nian eftersom de snart skulle in på gymnasiet. Vi kom också fram till att det var orättvist, eftersom killarna får gå med byxor som har häng och visar halva rumpen." (Olsson 2003:20f)

Johanna 16 år:

"Jag var nyfiken och ville veta varför alla böcker vi läste handlade om just killar och deras problem ... Efter lektionen hade någon skrivit feministhora med svart tusch på mitt skåp. Två veckor hade gått efter att jag pratat med rektor och fortfarande hade det inte blivit någon förbättring." (Olsson 2003:32f)

Dogge 27 år:

"Det var en ung nyutbildad lärarinna direkt från Lärarhögskolan ... Hon hade utbildning men förstod inte min situation. Hon var duktig men förstod inte läget om man säger så. Hon kunde inte läsa situationen." (Olsson 2003:176)

*Läraren är **inte** utrustad med empatisk förmåga (Bergem 2000).

*Läraren verkar **inte** för att upprätthålla förtroendefulla relationer med elever och deras föräldrar (LF/LR).

Arto 19 år:

"Jag skolkade ... Det värsta var att varken lärare eller någon annan auktoritet på skolan brydde sig ... -Aha, är du här ingen, sa en lärare ... men ofta blev jag bara ignorerad. Jag kände inte direkt att jag fick vara med på lektionerna. Vårterminen i nian började jag försvinna från skolan på riktigt ... inte ett enda samtal fick jag hem från min skola då heller. Jag var sjutton år när jag hoppade av gymnasiet ... Det var ju inte någon som ringde från skolan heller och undrade varför jag inte dök upp." (Olsson 2003:49ff).

*Läraren diskriminerar någon med avseende på förmåga eller prestation (LF/LR).

Jonas 25 år:

"I mitten av mellanstadiet blev jag befriad ifrån att spela instrument på musiken ett helt år. Musikläraren jag hade det året tyckte, efter att jag fått hålla i en tamburin i två minuter på hans första lektion, att jag spelade för sakta ... Jag vet bara att detta att spela instrument var något av det roligaste jag visste innan det här hände, men ända sen dess har jag alltid känt ett djupt obehag när jag hållit i ett instrument." (Olsson 2003:83f)

*Läraren är **inte** utrustad med empatisk förmåga (Bergem 2000).

*Läraren skyddar **inte** varje individ mot skada, kränkning och trakasserier (LF/LR).

Nabila 22 år:

"Jag minns i trean när vår klass hade en postlåda. Alla i klassen kunde skriva brev till varandra och i slutet av veckan skulle läraren ta postlådan och hålla ut alla brev på katedern och läsa upp vilka som hade fått post. Jag fick aldrig

någon ... I sexan storgrät jag mitt framför alla som jag inte ville visa att jag hade känslor. Det värsta var att inge kom och tröstade mig ... En gång tog en lärare in mig och två tjejer till som också var någorlunda utstötta tillsammans med några tjejer som var från det coola gänget. Hon satt och frågande ut oss om vi hade nåt problem i skolan. Vad hade hon förväntat sig? Att vi skulle säga: Ja fröken, dom mobbar oss? Eller att dom skulle säga: Ja fröken, vi mobbar dom? ... Från det att jag gick i fyran till sexan hade jag självmordtankar flera dagar i veckan.” (Olsson 2003:89ff)

Haleh 18 år:

”Stäng av den jävla negerstudsmusiken! Hon som sa det var någon som alltid verkade så snäll ... Alla fortsatte att skratta. En annan så kallade klasskompis gav sig in i diskussionen. Sverige är ju et fritt land, vi får faktiskt säga vad vi vill. Du kan ju ta och flytta tillbaka till dit hemland om du nu inte trivs här! Just då kändes det som om jag vore världens mest önskade levande varelse. Jag tittade ner i golvet och försökte hindra tårarna att falla, men misslyckades. När jag tittade upp igen stod läraren mitt framför mig och alla andra. Hon såg mig, hon såg hur tårarna rann nedför mina kinder. Men ändå så undvek hon att titta åt mitt håll. Hon gick istället ut ur klassrummet.” (Olsson 2003:168f)

Fredrik 30 år:

”Självt förvandlas jag till nörd i augusti 1992, första dagen på mellanstadiet. Det är något av en chock eftersom jag förberett mig på att bli klassens kung ... Nu har jag stans största seriesamling ... Det är bara cp-barn som läser serier, säger de häftigt ... För att få respekt bestämmer jag mig för att skolka. Jag har aldrig gjort det förut ... Tjugo år senare har jag fortfarande mardrömmar om att jag springer genom korridorer på väg till ett prov. Salen är alltid tom ... Jag skriker och vaknar intrasslad i svettiga lakan.” (Olsson 2003:115f)

*Läraren förutser **inte** konsekvenserna av en handling (Bergem 2000).

*Läraren diskriminerar någon pga. förmåga eller prestation (LF/LR).

Linda 30 år:

”De finns överallt, de osynliga tjejerna ... Lärarna betygssätter inte ens prestationer utan ens personlighet. Otaliga var de gånger då lärarna sa, Linda, tyvärr kan jag inte ge dig femma för du är inte tillräckligt aktiv på det muntliga. Trots att jag hade femmor på proven fick jag inte femma för att jag var blyg! ... Min lärare försökte ibland att få mig att delta i diskussionerna i klassrummet och kunde plötsligt säga: Linda, vad tycker du? Varpå jag blev pionröd och stakade fram et j-j-j-j-a vet inte, och jag blev skitförbannad på honom för att han gjorde så där.” (Olsson 2003:135f).

*Lärare stödjer **inte** elevers rätt till inflytande över sin utbildning (LF/LR).

*Lärare bemöter **inte** eleven med respekt (LF/LR).

*Läraren verkar **inte** för att upprätthålla förtroendefulla relationer med föräldrar (Bergem 2000).

*Läraren har **inte** de önskvärda dygderna tålmod, osjälviskhet (Bergem 2000).

Viktor 20 år:

"Vår teknologilärare ... Han tittade ofta snett på elever som inte förstod ... Alla i klassen var mer eller mindre rädda för honom ... En ny termin sa jag, vore det inte bra om vi elever fick vara med och planera undervisningen? Det har vi rätt till! Nu stör du lektionen, sluta upp med det, sa han irriterat. Jag sa, Du bryter ju faktiskt mot läroplanen just nu! Du ska hålla tyst! han skrek ... DU SKA HÅLLA TYST! ... Sedan ville läraren prata med mig. Han ville att vi skulle gå in i ett mindre rum och prata. Det var ett sorts förrådsutrymme mellan två kemisalar, i rummet fanns ett bord placerat mitt på golvet och längs med väggarna träskåp med glasdörrar ... Jag tycker inte om att sådana som du förstör mina lektioner och förstör för andra, så han ... Han talade med sin överlägsna röst ... Jag bestämmer här, sa läraren ... Mina föräldrar hade under den här tiden inte fått veta någonting om vad som pågick. Trots att jag var minderårig hade ingen informerat dom om vad som hänt. Inte berättat att jag mått dåligt och att det var en lärarens fel ... Själv skämdes jag så det tog flera år innan jag berättade något för dem." (Olsson 2003:144ff).

Yrkesetiska bristerna hos lärare

Genom att granska artiklar om lärare i sin yrkesutövning samt att ha läst elevers berättelser om lärare så har jag kommit fram till att materialet uppvisar inslag av bristande yrkesetik. Jag har funnit att samtliga lärare som förekommer i mitt material uppvisar brister i yrkesetik. Här nedan redovisar jag elva yrkesetiska brister.

Läraren är inte utrustad med empatisk förmåga.

Läraren bemöter inte eleven med respekt.

Läraren har inte önskvärda dygder som utmärks av omsorg och osjälviskhet.

Läraren diskriminerar någon med avseende på social bakgrund.

Läraren diskriminerar någon med avseende på kön eller kulturell bakgrund.

Läraren verkar inte för att upprätthålla förtroendefulla relationer med elev/förälder.

Lärare diskriminerar någon med avseende på förmåga eller prestation.

Läraren skyddar inte varje individ mot skada, kränkning och trakasserier.

Läraren förutser inte konsekvenserna av en handling.

Läraren stödjer inte elevers rätt till inflytande över sin utbildning.

Läraren har inte de önskvärda dygderna tålmod och osjälviskhet.

KAPITEL 4: Analys av lärares bristande yrkesetik

I detta kapitel ska jag förklara varför lärare brister i yrkesetik. Jag ska med hjälp av teorier från P. Tillich (1977), L. Kohlberg (Sigurdson 2002) belysa de exempel från skolor där yrkesetiska mål och normer inte uppnås. Jag ämnar även diskutera tidigare yrkesetiska forskningsresultat som lagts fram av A. Hargreaves (1998). Hans teori påpekar att det finns ett negativt samband mellan yrkesroll och det postmoderna samhället.

P. Tillichs teori: när existentiell ångest övergår till patologisk ångest

P. Tillich (1977) menar att människans livsutveckling kan begränsas om man inte kan hantera den ångest som följer på att vi som människor vet att vårt liv styrs av ödet och slutar med döden. Han påpekar att vi människor behöver livsmod för att kunna leva i och överleva vardagen med denna kunskap om livets begränsning. Livets drivkraft är ett livsbejakande mod inför ödet och döden. När man inser att livet inte är evigt men ändå kan leva sitt liv då får man livsmod. Den människa som inser detta får livsmod och kan därmed bejaka sitt liv. Man kan säga att förutsättningen för att kunna leva sitt liv börjar när man som människa blir medveten och godtar att ödet och döden ingår i livet. Det är i detta ögonblick som livsbejakelsen uppstår. Modet att finnas till är att våga bejaka livet trots att livet begränsas av ödet och döden. Det är ödet som har bestämt att jag ska finnas till just här och nu på denna jord. Jag kan inte påverka detta faktum och jag kan inte vrida tillbaka tiden och inte heller förlänga den. En människa som kan bejaka sitt öde och sin förväntade död får som belöning mod att leva sitt liv här på jorden. Den människa som modigt godtar detta faktum har ibland enligt författaren en naturlig existentiell ångest. Denna innebär att man kan fundera över sitt öde och sin död men ändå med glädje leva och tänka med tillförsikt på framtiden.

P. Tillich (1977) säger att för en del människor är vetskapen om att ödet styr mitt liv och att döden när som helst kan avsluta mitt liv en fruktansvärd skrämmande tanke. Detta framkallar patologisk ångest inför livet. En patologisk ångest förstärks också av att människor upplever otrygghet i nuet eller inför framtiden. Rädslan för ödet samt en otrygghet medverkar till att existentiell ångest övergår till patologisk ångest. Den människa som är mycket rädd för att blir sjuk, fattig och arbetslös förstärker en existentiell ångest för ödet och döden så att denna blir outhärdlig. En patologisk ångest förstärker människans själ och tanke. Därmed begränsas livet hos denna individ och det uppstår ett ångestfyllt tomrum i själen. En existentiell ångest är en naturlig del av människan. Men om det inte i samhället finns utrymme för samtal om detta så ökar människans rädsla och en patologisk ångest förstärks. Om den skadade människan ska kunna leva vidare så måste hon lösa upp sin patologiska ångest med skapande kulturell verksamhet. De människor som är omedvetna om detta blir kvar i en patologisk ångest men försöker mildra den genom att söka efter färdiga existentiella svar. En patologisk ångest bygger upp höga murar runt det egna jaget. Detta innebär att patologisk ångest både förstärker och utestänger känslor hos den drabbade människan. (Tillich 1977).

Jag anser att samhället främst värderar människor efter arbetsförmåga. Den som har ett förvärvsarbete har i vår kultur ett högre värde som människa än den som är arbetslös. Detta resulterar i att det är arbetet som ger människan respekt inför sig själv och andra. Arbetet i sig ger enligt detta resonemang även tillvaron mening. Jag anser att människor i dagens samhälle upplever en osäkerhet på arbetsmarknaden och detta återverkar på den enskilda individen, i detta fall lärare.

Får jag något arbete? Tänk om jag blir sjuk? Får jag behålla jobbet? Har jag rätt kompetens? Detta är frågor som gör att lärare känner oro både i nuet och inför framtiden. Detta kan bidra till att lärares existentiella ångest ökar i omfång och blir ohanterlig. En naturlig ångest övergår därmed till att bli en patologisk ångest och förmörkar lärares liv. Detta är ett vanligt fenomen men ändå är det ett tabubelagt ämne som inte diskuteras i officiella sammanhang. Rädslan för att bli arbetslös talar ingen om så därför känner varje människa sig ensam inför detta problem. Detta kan öka den ångestfyllda bördan för ödet så att den blir ohanterlig för den utsatta människan. En naturlig ångest övergår på detta sätt till att bli en patologisk ångest. När lärares jag är förstenad av en patologisk ångest så måste lärare fylla sitt ångestfyllda själsliga tomrum med någonting annat. Detta utgörs av färdiga existentiella handlingar. Jag anser att skrällen för att bli arbetslös inte är specifikt för lärare utan att det hänger över alla människor i dag. Men lärarrollen är unik därför att lärare i skolan har ett asymmetriskt maktförhållande till elever. I detta maktförhållande finns en hierarkisk ordning där lärare står över elever. När lärares omdöme är förstenad av en patologisk ångest så ser lärare detta asymmetriska förhållande som ett fastställt relationsschema. Jag anser att elevers berättelser antyder att lärares bristande yrkesetik kan bero på att lärarens själ är fångad av en patologisk ångest och därför hanterar lärare det asymmetriska maktförhållandet omdömeslöst. Och hur utövar lärare sin makt? Lärare visar inte empati, inte respekt, ingen omsorg, lärare diskriminerar, skyddar inte elever och har inget tålamod. Jag har funnit att när lärares existentiella ångest övergår till patologisk ångest resulterar detta i bristande yrkesetik

L. Kohlbergs teori: om moralutveckling hos barn och vuxna

I Kohlbergs (Sigurdson 2002) teori ingår barn och vuxna individers moralutveckling och denna teori är hierarkisk. Varje stadium måste först integreras innan man når nästkommande stadium. Det går heller inte att hoppa över något stadium. Jag ska belysa problemet med lärares bristande yrkesetik med hjälp av moralutvecklingsteorin.

NIVÅ 1: Kallas för den prekonventionella nivån och domineras av individens egocentrism. De moraliska handlingarna utgår från jagets önskningar. Individens tar endast hänsyn till de handlingar vars konsekvenser drabbar individen själv. Konsekvenserna av handlingar som drabbar andra människor existerar inte för individen på denna nivå. Majoriteten av barn under nio år återfinns på nivå 1 i sin moraliska utveckling. Inom denna nivå finner man även kriminella ungdomar och kriminella vuxna individer.

Stadium 1: På det heteronoma moralutvecklingsstadiet är målet för handlingen att förhindra fysisk bestraffning. Den moraliska handlingens konsekvenser bedöms endast utifrån den egna individens sätt att undkomma fysisk bestraffning.

Stadium 2: Detta stadiet domineras av individualism, instrumentellt syfte och utbyte av tjänster. Den moraliska handlingen ska endast tillfredsställa de egna personliga behoven. Individens utför en handling endast om dess konsekvenser gynnar individen individuellt.

NIVÅ 2: Den konventionella nivån utmärks av att den är sociocentrisk. Individens moraliska handling ska alltid leda till goda konsekvenser för den egna gruppen. Om en personlig handling skulle leda till dåliga konsekvenser för den egna gruppen så undviker man denna. Inom nivå 2 återfinns majoriteten av ungdomar och vuxna hos en befolkning.

Stadium 3: Ömsesidiga interpersonella förväntningar, relationer och interpersonell konformitet dominerar inom detta stadium. Individens försöker alltid att känna av vad gruppen vill och vilka förväntningar gruppen har på den enskilda individen innan en moralisk handling påbörjas. Man försöker också att sträva alltid efter att anpassa sig efter gruppen. Det är grupstrycket som styr de moraliska handlingarna. Det är den egna gruppens relationer som är de viktigaste. Man bryr sig inte om konsekvenserna för andra grupper. Man har även ett generellt perspektiv på de moraliska handlingarna. Man ser endast till gruppen och inte till enskilda individer när man funderar över vilka konsekvenser en moralisk handling åstadkommer.

Stadium 4: Socialt system och samvete är rubriken på detta stadium. När man utför en moralisk handling så är det konsekvenserna gruppen som är målet för handlingen. Samhällssystemet ses som ett överordnat moraliskt system som har ansvar för andra gruppers välbefinnande. Därför har individer i en grupp endast ansvar för den egna gruppen och behöver därför inte tillgodose andra grupper.

NIVÅ 3: Den postkonventionella nivån utmärks av att individens moraliska handlingar är autonoma. Den moraliska handlingen styrs av det egna samvetet och detta i sin tur bygger på en universell grundregel för vad som är rätt. Denna grundregel finns inom människan förnuft och den individ som har nått till nivå 3 inser att förnuftet består av universella grundregler för rätt och fel. Den moraliska handlingen utförs oberoende av dess konsekvenser därför att en god handling alltid har goda konsekvenser för någon. Inom denna nivå återfinns personer som inte utför moraliska handlingar i eget syfte som exempel kan nämnas Sokrates och Moder Teresa.

Stadium 5: På detta stadium står den moraliska handlingen över sociala förpliktelser. Varje individ har ett personligt ansvar för att den goda moraliska handlingen utförs. Den enskilda individen bortser från det egna jaget när den utför en moralisk handling därför att man har ansvar för alla människor i världen.

Stadium 6: Endast universella etiska principer styr varje moralisk handling. Det är alltid den moraliska handlingen som går före lagen om dessa två kommer i konflikt med varandra. Individens ska handla moraliskt efter universella etiska principer och man ska alltid bortse från de kulturella normer som gäller där handlingen utförs. Den gyllene regeln och det kategoriska imperativet är exempel på etiska universella etiska principer (Sigurdson 2002:22).

Jag har funnit att lärares bristande yrkesetik kan bero på att lärare i sin moraliska utveckling befinner sig på nivå 1 som domineras av ett egocentriskt beteende. När lärare diskriminerar elever kan det bota i att lärare vet att denna handling inte kommer att upptäckas. Elever som diskrimineras förstår inte varför de drabbas av detta. Elever tror att lärares beteende beror på att elever har gjort något som är fel. Elever tror att orsaken finns inom eleven och därför skäms de för att berätta för någon utomstående om det som inträffat. Risken för att lärare ska upptäckas och straffas är därför minimalt och denne kan fortsätta.

Jag anser att när lärare inte visar respekt, inte visar empati, inte visar omsorg och inte skyddar elever så kan det bero på att lärare är egoistiska och inte bryr sig om vad andra känner. Om lärare skriker på elever så kan lärare även upprätthålla sin maktposition i det asymmetriska förhållandet mellan lärare och elev.

Denna maktutövning förstärker lärares egoistiska maktbehov. Jag har även funnit att lärare med bristande yrkesetik kan återfinns inom nivå 2 i moralutvecklingsteorin som domineras av ett sociocentriskt beteende. Lärare som diskriminerar elever kan göra detta för att den egna lärargruppen ska stärka sin position i skolan. Därmed kan man avskilja lärargruppen och öka klyftan till elevgruppen. Syftet kan vara att man vill förhindra insyn och motarbeta samarbete som i förlängningen kan hota lärarens yrkesroll. Lärare kan även vara rädd för att demokrati hos elevgruppen samtidigt urholkar lärares status. Lärare som diskriminerar kan göra det därför att de vill visa för lärargruppen att man är en bra lärare. Elever som blir rädda för sin lärare är tysta på lektionen och då tror andra att denne lärare är en bra lärare. Jag har funnit att det finns en diskrepans mellan lärares etik och yrkesetik. Lärare som brister i yrkesetik befinner sig på nivå 1 och nivå 2 i sin moraliska utveckling. Jag anser att andemeningen i yrkesetik återfinns inom nivå 3 där handlingar utgår efter universella etiska grundregler. Därför kan inte lärare som utövar bristande yrkesetik förstå och tillämpa gällande yrkesetik.

A. Hargreaves teori: det postmoderna dilemmat

A. Hargreaves (1998) som har forskat om orsaker till lärares brist på yrkesetik menar att en av förklaringarna till problemet finns att hämta i det postmoderna samhället. Han säger att lärare känner att samhället ställer allt fler krav på hur yrket ska utföras. Den första aspekten på yrkets krav är att visa omsorg. Den andra dimensionen innebär att arbetet i sig kan upplevas som ett arbete som inte kan slutföras. För det tredje känner lärare samhällets förväntningar på att lärare ska visa att skolarbetet ger resultat. Detta medför att lärare intensifierar sin arbetstid. Den fjärde aspekten består av förväntningar på att lärare ska vara perfekt. Lärares skuld känsla uppstår när de kläms fast mellan samhällets alla förväntningar. Författaren menar att lärare som fastnar i denna skuldfälla har drabbats av det postmoderna dilemmat. En annan orsak som författaren framhåller är att lärare missförstår sin omsorgsroll. Lärare jämför omsorg med kontroll av elever. Detta kan resultera i att lärare betraktar elever som sin ägodel och inte som en människa.

Jag tror också att samhället ställer allt större krav på lärare i dag än förr i tiden. Det krävs en komplex kompetens för att kunna uppfylla läraryrkets olika roller. För lärare som försöker uppfylla detta kan därför yrket kännas övermäktigt. Författaren säger att lärare inte har en chans att tillgodose samhällets krav på dessa roller. Den enskilde läraren känner därför skuld över sin egen oförmåga. Lärare försöker att utföra sina olika roller men misslyckas med alla rollerna och därmed ramlar lärare mellan stolarna. Jag tror att detta kan vara en orsak till att lärare visar prov på bristande yrkesetik. Lärare utsätts för ett stressmoment när lärare försöker att uppfylla de olika rollerna. Detta kan leda till att lärare brister i sin omdömesförmåga. Jag anser att man kan kalla lärares postmoderna dilemma för utbrändhet och att symptomen på denna sjukdom visar sig i form av bristande yrkesetik.

SLUTDISKUSSION

Yrkesetik finns omnämnt i skolans styrdokument Lpf94, yrkesetisk kompetens i normativa texter och yrkesetiska principer utformade av LF/LR. Min definition på bristande yrkesetik innebär att lärare bryter mot nämnda regler.

I källmaterialet har jag funnit att lärare uppvisat elva yrkesetiska brister. Dessa kan sammanfattas enligt följande: Lärare saknar empati, visar inte respekt, visar inte omsorg, de diskriminerar, de kan inte skapa relationer, de skyddar inte, de förutser inte konsekvenser, de har inte tålmod och de vill inte att elever ska ha inflytande i skolan.

I min analys har jag kommit fram till att en orsak till att lärare brister i yrkesetik kan bero på att existentiell ångest övergår till patologisk ångest. Detta inträffar när lärare ständigt känner rädsla för att förlora sitt arbete och att därmed bli arbetslös. När lärare brister i yrkesetik kan detta bero på att de i sin mentala utveckling befinner sig på nivå 1 eller nivå 2. Yrkesetik däremot utgår från nivå 3. Detta medför att läraren inte förstår det yrkesetiska budskapet och att det därför uppstår en diskrepans mellan lärares etik och lärares yrkesetik.

Enligt tidigare forskning så finns orsaken till problemet inom det postmoderna samhället. Lärare försöker men kan inte uppfylla de olika krav som ställs. Därför blir lärare stressade och utbrända. Symptomen på denna sjukdom visar sig som bristande yrkesetik.

Jag vill hävda att man kan minimera eller eliminera bristande yrkesetik. Jag tror att den etik som lärare ska praktisera måste utgå från den mentala utvecklingsnivå där individen befinner sig. Om man inom lärarutbildningens ramar undervisar i yrkesetik så kan den anpassas efter flera olika utvecklingsnivåer. Inom en kurs kan man förklara yrkesetik på flera olika sätt så att alla lärarstuderande får möjlighet att förstå. Genom detta tillvägagångssätt kan yrkesetik få en fast förankring inom det egna jaget. Nästan alla människor är sig själv närmast dvs. egoistiska i någon form. Därför måste den etik som man använder på andra också beröra den egna personen. Existentialismen menar att människan i sig består av jaget och medmänniskan. Man kan därmed aldrig vara enskilt egoistisk utan när man tänker på sig själv så bryr man sig automatiskt om sin medmänniska. Därför anser jag att den existentiella etiken i större utsträckning än den humanistiska kan bidra till att yrkesetik kan tillgodogöras av alla lärarstuderande oavsett mognadsnivå. En yrkesetik som grundar sig på existentiell etik förhindrar bristande yrkesetik hos lärare. Jag tror att en yrkesetik som fokuserar på en existentiell etik snarare än en humanistisk etik bättre svarar mot dagens behov för lärares möte med elever. Skolan är en plats för möten på det individuella planet därför behöver lärare rustas inför detta möte. Jag tror att yrkesetik därför bör utgå från existentialismen med dess människosyn som innebär att jaget och medmänniskan ingår i en relation och tillsammans utgör en helhet.

Jag anser att den existentiella etiken poängterar att man som människa har ett ansvar för sin medmänniska. Men till skillnad från att inneha en egocentrisk individualitet så säger de existentiellistiska etikerna M. Buber (2001) och K. Lögstrup (1995) att man endast kan bli människa i sin relation till andra människor. De menar att man skapar sin individualitet i samspel med sin medmänniska och inte i konkurrens och konflikt med denne.

M. Buber (2001) poängterar att det endast finns en väg till människoblivande. Jag blir människa när mitt Jag möter ditt Du. Jaget och medmänniskan utgör grunden för min identitet som människa och detta gäller även i motsatt riktning. Vi gör varandra till människor. Därför är varje mänskligt möte en unik företeelse och varje människa är min medmänniska. Om jag däremot betraktar någon människa som ett ting så blir även jag ett ting. Det är viktigt att veta att det är i mötet med den andre, när Jaget och Duet möts, som en god relation skapas. Och det är i relationen som både jag och du konstrueras som människor. Det är en relation mellan Jaget och Duet som först måste skapas därför att det är den som är grogrund för människans tillblivelse.

K. Lögstrup (1995) menar också att det är i mötet med den andre som vi båda skapar oss till människor. Vilken människa som jag sedan blir är det ödet som bestämmer åt mig. Poängen är att ödet gömmer sig i mötet med den andre. Därför måste jag alltid visa respekt inför andra människor. Han säger att vi gör varandra till människor när vi möts. Därför är det alltid viktigt att visa ödmjukhet inför varje människa som jag möter. Därför att min mänsklighet och den andres mänsklighet finns dolt i mötet. Därför har vi ett gemensamt ansvar för varandras människoblivande. Därför är alla människor lika viktiga för mig. I alla möten blir både jag och den andre lite mer människan. Vi gör alltså varandra till människor. Och vem jag möter och vem jag blir bestämmer ödet i den sekund som jag möter en annan människa. Därför har man som människa ett etiskt krav och detta kommer man inte ifrån därför att vi härstammar från samma livsgrund. Genom detta delar vi varandras öden och därmed kan och måste vi bidra till att göra varandra till människor.

Existentialismen är en vidareutveckling av humanismens tankar om den goda människan. Men till skillnad från humanismen så poängterar existentialismen den enskilda individens ansvar gentemot sig själv och andra människor tydligare. Kunskap om den existentiella etiken kan därmed motverka att lärare utövar bristande yrkesetik därför att den poängterar att vi är varandras medmänniskor. Om lärare diskriminerar, skriker, hånar eller visar bristande respekt för elever så drabbas lärare också själv av detta i samma sekund som denne utför handlingen. Vilken lärare skulle kunna stå öga mot öga med sin egen bristande yrkesetik utan att reflektera över dess konsekvenser?

BIBLIOGRAFI

Bergem,T. 2000. *Läraren i etikens motljus*. Lund: Studentlitteratur

Buber, M. 2001. *Jag och Du*. Falun: Dualis förlag

Colnerud, G. 2002. *Respekt för läraryrket: om lärares yrkesspråk och yrkesetik*. Stockholm: HLS förlag

Hargreaves,A.1998. *Läraren i det postmoderna samhället*. Lund: Studentlitteratur

Hartman. S.1993. *Handledning*. Linköping: Universitetet i Linköping

Holme.I.D. Solvang.B.K.1991. *Forskningsmetodik: om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur

Lpf94.1994. Stockholm: Utbildningsdepartementet

Lärares yrkesetik.1998. Stockholm: LF/LR förlag

Lögstrup, K.1995. *Det etiska kravet*. Göteborg: Daidalos förlag

Olsson, B(red). 2003. *De missanpassade*. Stockholm: Bonniers förlag

Sigurdson, O. 2002. *Den goda skolan: om etik, läroplaner och skolans värdegrund*. Lund: Studentlitteratur

Tillich, P.1977. *Modet att vara till*. Lund: Studentlitteratur

Artiklar:

Aftonbladet 2004-01-22

Expressen 2004-01-19

Svenska Dagbladet 2004-01-23/2004-03-25